

Paul Claudel és Max Mell Szent Johannája

VAJDA GYÖRGY
MIHÁLY

Született 1914-ben Bártfán. A József Attila Tudományegyetem emeritus professzora, az Akadémia lauréata, a Bayreuthi Egyetem tiszteletbeli doktora. Legutóbbi írását 1996. 8. számban közzöltük.

Jeanne d'Arc, a francia nemzeti szent 1909-ben érte meg boldoggá, 1920-ban szentté avatását. Népe azonban már évszázadok óta szentként tisztelte az angol máglyán elégetett leányt. Irodalmi feldolgozásban a seregeket vezérlő, katonák élén csatázó fiatal nő alakjának sokféle változata van, számuk százakra rüg. Kettőt választottunk ki közülük, egy francia és egy osztrák költő Johanna-képét, amelyek első sorban szent-voltát emelik ki, s ezáltal nemzeti hivatása mellett alakjának univerzális jelentésére és humánus jelentőségére utalnak.

A két feldolgozás, mint valamennyi kiemelkedő 20. századi, Charles Péguy 1897-ben befejezett nagy történelmi drámájához nyúl vissza, amely végigköveti Szent Johanna sorsát gyermekkorától az utolsó napjáig. Mindkettő ihletet merít Péguy világnézeti fordulata után írt Jeanne d'Arc-misztériumaiból is, mert ezekben jeleníti meg a szent belső életét, lelki küzdelmeit, gyötrődéseit, istenfélelmét és az irgalmas szeretetet, amelyet embertársai és főképpen a szegények iránt érzett. Péguy Johanna-képét „korrigálta” G. B. Shaw, aki láttatni akarta benne a nagy történelmi változások előhírnökét is. Shaw-t Johanna lelki szépsége éppúgy lenyűgözte, mint nemzeti áldozatvállalása és szociális érzékenysége. Johanna alakja a szenttől világnézetileg távol álló Anna Seghersét, Bertolt Brechtet, vagy éppen Anatole France-ot is rabul ejtette.

Claudel és Mell feldolgozásának középpontjában nem a harcos, honfitársait Orléans váránál győzelemre vezető Johanna áll, nem a nemzeti hős. A két költő figyelme arra a szenvedő teremtésre irányul, akinek lelki nagysága az angolok börtönében az ellene emelt hamis vádak súlya alatt gyötrődve bontakozik ki.

Tizenkilenc éves, amikor — 1431. május 30-án — kivégzik, miután egy évvel korábban az angolokkal szövetséges burgundiak Compiègne-nél elfogják, és tizenhét éves, amikor a még megkoronázatlan francia király először fogadja és sereget bíz reá. Egy év alatt Károlyt Rheimsben királlyá koronáztatta, az angolok önbi-zalmát megingatta, bátorságot öntött saját népébe és visszaadta hitét önmagában. Abban a meggyőződésben élt, hogy Szent Mihály arkangyal megbízásából cselekszik, az ő pártfogása alatt áll, és Szent Katalin, valamint Szent Margit tanácsait követi, akik sugallat útján közlik vele, mit tegyen, mit ne.

Misztikusként lett nemzeti hősnő, aki, noha tanulatlan volt, kiismerte magát a politika útvesztőiben is.

A kutatás Johanna „nyilvános” életének csaknem minden napját rekonstruálta.¹ 1829. januárjában lépett „színre”, amikor mint tizenhét éves, férfiruhát viselő parasztlány elnyerte egy helyi, de nem jelentéktelen katonai vezető, Robert de Baudricourt bizalmát, és lovagi kíséretet kapott tőle, hogy felkereshesse a királyt. Ha ezt az első sikerét a kánonjog értelmében talán nem lehet is csodának tekinteni, *csoda* volt a szó hétköznapi értelmében. Vagy talán nem volt „csoda”, hogy az analfabéta Johanna diplomáciai leveleket intézett az angol királyhoz, akit az angolok Franciaország királyának tekintettek, és egy fél évvel Johanna halála után valóban francia királlyá koronáztak Párizsban, amelynek egyeteme az angolok oldalán állt? Az akkor éppen tíz éves VI. Henrikről van szó, akit nagybátyja, Bedford hercege mint Franciaország kormányzója nevelt. Max Mell darabjában elkíséri védencét Johanna börtönébe, együtt nézik az alvó beteg leányt, aki — mivel alszik — nem tud ártani „boszorkányszemeivel” a gyermekkirálynak. Mell történeti színművet írt, realista módszerrel, ügyelt a hi-telességre és a szentet kora körülményei között ábrázolta.

Az Orléans-i Szűz rehabilitációs pere 1450-ben kezdődött el az általa trónra segített király parancsára. Két évvel később egy pápai legátus meggyőződött Johanna ártatlanságáról, és 1456-ban történt meg Johanna gyóntatóatyja, Martin Ladvenu testvér jelenlétében a hivatalos rehabilitáció. Isambart de la Pierre testvérral együtt Ladvenu kísérte Johannát a máglya felé, biztató és vigasztaló szavakkal, az utolsó „útravalóval” ellátva őt.² Hogy Johanna pere politikai per volt, azt Max Mell világosan megírja. Beauvais püspöke, Pierre Cauchon, a párizsi egyetem egykori professzora alighanem meg volt győződve Johanna ártatlanságáról, különben mint az inkvizíciós eljárás vezetője nem engedte volna meg a gyóntatónak, hogy az egyház kebeléből „eretnekként” kiteszített Johannát az oltáriszentség áldásában részesítse. Cauchon elsősorban a per jogilag kifogástalan lefolyására ügyelt és a tizenkilencéves Johannát előbb „csak” életfogytiglani börtönre ítélte. Mivel azonban Johanna a női ruhákat, amelyeket Bedford herceg felesége bocsátott rendelkezésére, durva és sóvár őrzői között nem merte hordani és az éjszaka sötétjében ismét felöltötte régi férfiöltözetét, Cauchon püspök mint „visszaesőt” máglyára küldte.³

Itt kezdődik Claudel költői misztériumdrámája, amelyet Arthur Honegger zenei oratóriummal dolgozott fel. Johanna ott áll a máglyán, kezei összekötve, ő maga oszlophoz láncolva várja a közelgő halált. Ekkor megjelennek előtte életének jelentős, jellemző mozzanatai — mint „játékok a játékban” —, amelyeknek anyagát Dominique testvérnek, Johanna hívének és élete krónikásának feljegyzései adták. Claudel mélységesen átérzi Johanna fájdalmát, kinyilvánítja rokonszenvét a történelmi jelentőségű leányalak iránt, az erőslelkű, a börtönben elszenvedett kínoztatások alatt testi-

¹Vö.: Pernaud, Régine—Clin,

Marie-Véronique:

Jeanne d'Arc. Fayard, 1986. Paris. Különösen a kronológia: 390-398.

— Továbbá az „alapl mű”:

Procès en nullité de la condamnation de

Jeanne d'Arc. Édité par la Société de l'Histoire de la France. IV.

Fordítás és kiadás:

Pierre Duparc, Paris, Klincksieck, 1986.

²Pernaud, Régine:

Jeanne d'Arc. Ön- és tanúvallomások.

Ecclesia, Budapest

1991.

³Vö.: Guillemain,

Bernard: *Une carrière*.

Pierre Cauchon. In:

Jeanne d'Arc. Une

époque, un

rayonnement. Colloque

d'histoire médiévale.

Orléans, octobre 1979.

Éditions du C.N.R.S.,

Paris, 1982. 217-225.

leg megtört, ártatlan és vonzó teremtés iránt, de sorsában és szenvedésében Isten világmegváltó tervének beteljesülését is látja. „Minden vasláncnál erősebbek a szeretet láncai!” — mondja Johanna. „A szeretet köti meg a kezeimet és akadályoz meg abban, hogy aláírjam”. (Tudniillik a papírt, amelyen az áll, hogy nem hallotta a hangokat.) Vádlói szerint a hangok az ördögtől származtak, ha egyáltalán léteztek. „A kezdet volt az oka mindennek. Johanna, térj meg! Gondold meg, hova jutottál és értsd meg, hogy a hangok becsaptak téged. Csak gonosz szellemek lehettek, ha ily nagy szerencsétlenségbe döntöttek téged!” E szavakat Mell adja Cauchon püspök szájába. Erre mondja Johanna Peter Manuelnek: „Mindig csak a Gonoszt keresik, de az itt nincs jelen!” Claudel pedig (az V. színben) így beszélgeti Dominique testvért Johannához:

„Ezek a nagy emberek, akik elítélték téged, ezek a doktorok és tudósok... valamennyien erősen hisznek az ördögben, de nem akarnak Istenben hinni. Az ördög, az valóság; az angyalok: ostobaság. Az ördög, akit megvetettél, segített téged; az angyalok, akiket hívtál, semmit sem tettek érted; mint gonosztevőt egyaránt elítél téged a Jobb és a Bal. Ilyen a Sorbonne bölcsessége. Ilyenek ezek a híres doktorok, akik a pápát is kigúnyolják”.

Johanna tisztasága, bátorsága és természetes okossága már kortársaira is hatott. Peter Manuel, Mell darabjában az angol király advokátusa, — egy értelmiségi katonák és politikusok között —, nem nézheti Johanna megaláztatásait és a brutális bánásmódot, amelyben részesül. Segíti, amennyire lehetséges, és amikor női ruhát kell öltetnie, megvédi ártatlanságát őrzőinek parancsnokától. (Fűzzük hozzá zárójelben: Johanna megaláztatásaihoz tartozott, hogy testi vizsgálatnak kellett alávetnie magát Bedford hercegnő és három bába jelenlétében, hogy bebizonyosodjék, jogosan nevezi és neveztetni-e magát „a Szűz”-nek. Búvóhelyéről a királyi helytartó, Bedford hercege is végignézte a vizsgálatot — vélhetően nem pusztán politikai okokból.)

Mell darabjában van Peter Manuelnek egy „szövetségese” is, Ligny asszony, akinek a férje bűnrészes Johanna kiszolgáltatásában az angoloknak. Az erődítmény ablakából ők ketten végignézik Johanna gyötrelmes mártírhalálát és a szörnyű látvány hatása — akár csak Schiller *Stuart Mária*jában a kivégzésé — az ő megrendülésükön keresztül jut el a közönséghez. (Szavaikat rövidítve idézzük.)

PETER MANUEL: Most jöjjetek, szent asszonyok! Szent Mihály, aki hivatást öntöttél belé! Jöjj és mentsd meg őt! Hinni akarok. *(Fényes lángnyelv csap magasra a nagy ablak mögött.)*

LINGY ASSZONY: *(Fojtottan felkiált)* Imádkozni akarok!

JOHANNA HANGJA: *(Irtózáttal kiáltja)* Jézus! ... *(azután kétségbeesetten nyöszörögve):* Jézus! *(Rövid szünet után a boldog öröm hangján):* Jézus!

LINGY ASSZONY: *(Hosszú szünet után)* Látta Őt!

Hasonló módon énekl meg lényegében ugyanezt a szituációt Claudel. Ezzel fejeződik be az oratórium.

Szerpelnek: Szűz Mária, Margit, Katalin. Gyermekhangok:

Johanna! Johanna! Isten leánya! Isten leánya! Jöjj! Jöjj! Jöjj! Jöjj!

JOHANNA: Ezek a láncok visszatartanak!

KÓRUS: Az öröm, az a legerősebb! A szeretet, az a legerősebb!
Isten a legerősebb!

JOHANNA: Jövök! Jövök! Eltörtem őket! Elszakítottam!

(Elszakítja láncait.)

KÓRUS: A láncot, amely Johannát Johannához kötötte. A láncot, amely a lelket a testhez kötötte...

Claudél-Honegger oratóriumának szövege 1934-ben készült el. 1935-ben a zenéje is. Ősbemutatója Baselben volt Peter Sacher vezetésével 1938-ban. Egy évvel később megjelent nyomtatásban, de csak 1950-ben került be a párizsi opera műsortervébe. Max Mell *Jeanne d'Arc*-ját a Bregenzi Ünnepi Játékokon mutatta be a bécsi Burgtheater 1956-ban (némi célzással a szovjet megszálló hadsereg előző évi távozására Ausztriából).

Mindkét szerző kétségkívül ismerte a nagy francia romantikus történetíró, Jules Michelet Johanna-portróját, a Jeanne d'Arc nemzeti küldetését megörökítő életrajzot, amely a Michelet írásaiért rajongó Charles Péguyt mélyen megihlette:

„... többször és ismételten kimondta a Megváltó nevét... Végül lecsüggesztette fejét és hatalmas kiáltásban tört ki: Jézus!

Tízezer férfi könnyezett... Csak néhány angol nevetett vagy igyekezett nevetni. Egyikőjük, az egyik legvadabb, megesküdt, hogy egy köteg fát felhajít a máglyára. Johanna abban a pillanatban lehelte ki a lelkét, amikor az angol kötege a máglyára esett, őt magát pedig hirtelen rosszullet fogta el; társai elvezették egy kocsmába, hogy igyék és magához térjen; de nem tudott magához térni. »Láttam, mondta mintegy magánkívül, láttam, hogy utolsó sóhajával együtt egy galamb röppent ki a szájából és emelkedett fel a levegőbe.« Mások a lángok között azt a szót vélték olvashatni, amelyet Johanna ismételt: »Jézus!« A hóhér még aznap este felkereste Isambart testvért, rémülettel eltelve. Meggyönt, de nem akarta elhinni, hogy Isten valaha is megbocsát neki... Az angol király egy titkára (talán ez Mell darabjában Peter Manuel modellja) a máglyától visszamenet ezt mondta: „Elvesztünk, egy szentet égettünk el!”⁴

Claudél a X. színben egy szép hasonlatot ad Johanna szájára egy kis dalban, amelyet Lotharingiában, Jeanne d'Arc szűkebb hazájában fiatal falusi párok énekeltek egykor május elején, tánccal ünnepelve a tavaszt (trimazau). Johanna itt „takaros gyertyához” hasonlítja önmagát, amelyet a Szűzanya tiszteletére gyújtottak meg. „C'est moi qui vais faire le joli cierge” — „Én magam leszek — ezek a szavai — az a takaros gyertya.”⁵

⁴Michelet, Jules: *Jeanne d'Arc*. Hachette, Paris, 1863. 197-198.

⁵Claudél, Paul: *Jeanne d'Arc au Bucher*. Gallimard, Paris. 1938.
Claudél művének két kiváló magyar fordítását ismerem, Jelenits Istvánét és Raics Istvánét: mindkettő megjelent a *Válogatás Paul Claudél műveiből* (Budapest, Szent István Társulat, 1982) című kötetben a 836-865. illetve a 866-891 oldalon. Írásom céljához alkalmazkodva mégis saját fordításomban idéztem az eredetit.